

MANJINE U BOSNI I HERCEGOVINI: IZMEĐU PRIVIDNE TOLERANCIJE I STVARNOG IGNORISANJA

Manjinska prava, stav prema manjinama i način na koji se u nekom društvu tretiraju svi oni koji ne spadaju u većinski kontekst, mjera je vrijednosti i demokratičnosti tog društva. Odnos prema onima koji su na bilo koji način drugačiji ili se „ne uklapaju“ pokazuje koliko je neko društvo spremno suočiti se s izazovima različitosti i koliko je tolerantno i progresivno. To na prvi pogled može djelovati kao floskula, ali suštinski radi se o tome da svako od nas pojedinačno i svi mi, kao zajednica/društvo/država imamo obavezu (za)štititi one koji su najranjiviji u društvu, a to su obično „drugi i drugačiji“. I ma koliko često podsjećali na obavezu zaštite manjinskih prava, iz dana u dan svjedočimo, svako po svom iskustvu, ali i na razini zajednice, ugrožavanju tih prava ili potpunom zanemarivanju različitosti u savremenom društvu. Stoga je značajno zapitati se kako u Bosni i Hercegovini stoje stvari kad je riječ o manjinama, njihovim pravima i svakodnevnim problemima sa kojima se suočavaju.

Bosna i Hercegovina po svemu je specifična i atipična zemlja pa i kad je riječ o stanju, pravima i odnosu prema manjinama. Manjine u Bosni i Hercegovini shvataju se na različite, često kontradiktorne načine, što uzrokuje i vrlo različit pristup manjinskim pitanjima, ovisno o tome o kojim manjinama se radi. Naime, manjine, ako ih shvatimo kao zajednice po teritorijalnoj pripadnosti i brojnosti na određenom teritoriju, možemo posmatrati kao etničke/kulturne/nacionalne... U BiH, kada je riječ o etničkim/nacionalnim skupinama, razlikujemo dvojako shvatanje pojma manjina: Jedno je shvatanje manjina kao *konstitutivnih* (pojam koji uvodi prof. Ugo Vlasisavljević), dok drugo shvatanje manjina obuhvata državljane BiH koji se nazivaju *ostalim*. Konstitutivne manjine čine pripadnici konstitutivnih naroda u BiH, i to oni naseljeni na dijelu teritorije/entitetu u kojem ne čine preovlađujuću skupinu: Srbi u FBiH i Hrvati i Bošnjaci u RS, dok u „ostale“ ubrajamo tzv. nacionalne manjine kojih u BiH ima 17: Albanci, Crnogorci, Česi, Italijani, Jevreji, Mađari, Makedonci, Nijemci, Poljaci, Romi, Rumuni, Rusi, Rusini, Slovaci, Slovenci, Turci i Ukrajinci. (www.oscebih.org/.../nationalminorities.asp). Dodatna specifičnost bosanskohercegovačkog konteksta odražava se i u činjenici da su u BiH manjina i *građani*, oni koji su odlučili da im etnonacionalni identitet nije jedina ili nije glavna odrednica identiteta. U ovom kontekstu možemo govoriti i o svojevrsnom apsurd; naime, manjinu u BiH čine i oni građani čija je nacionalnost *Bosanac* (a ne Srbin, Bošnjak ili Hrvat). Općenito, u bosanskohercegovačkom društvu uglavnom se razmatra stanje konstitutivnih manjina, o „ostalim“ se govori uglavnom u kontekstu nekih prigodničarskih događaja (ako je riječ o nekom njihovom prazniku, posjeti političara njihovoj zajednici i sl.) ili u slučaju nekih incidentnih situacija (čije su žrtve ili koje su izazvali pripadnici te skupine), dok se kategorija „građana BiH“ potpuno zanemaruje. Također, sve tri ove kategorije manjina vrlo često se koriste u političke svrhe, odnosno njima se manipulira na razini dnevno-političkih događaja i retorike političara koji, tobože, štite i deklarativno se zalažu za njihova prava, što njima ne olakšava poziciju, naprotiv.

Čak i najpovršnijem analitičaru stanja manjina u Bosni i Hercegovini jasno je da naše društvo još uvijek nije spremno suočiti se s izazovima različitosti, iako se često, upravo tolerancija i koegzistencija različitosti navodi kao specifika bh. društva. Međutim, kada se euforično i afirmativno govori o bosanskohercegovačkom suživotu i toleranciji, uglavnom se navode primjeri skladnog odnosa različitih etničkih i drugih skupina od prije rata, dakle od prije dvadeset i više godina, što već, samo po sebi, zabrinjava. „U društvima u kojima postoji tolerancija, ne treba je reklamirati na plakatima,“ duhovito je i nadasve tačno prije nekoliko godina primijetio jedan ovdašnji intelektualac, aludirajući na sve učestalije medijske kampanje koje pokreću različite međunarodne organizacije i koje su usmjerene na podizanje svijesti građana o obavezi zaštite manjinskih prava.

Građani Bosne i Hercegovine deklarativno su tolerantni kad je riječ o „drugim i drugačijim“, ali primjeri iz prakse pokazuju da kada manjine zaista insistiraju na svojim pravima i kada se od većinske populacije traži da demonstrira stvarnu toleranciju, pozitivna reakcija izostaje ili se, čak, dešavaju slučajevi jasnog i javnog ispoljavanja netolerancije, pa čak i mržnje. Ta netolerancija nije vezana isključivo za nacionalne različitosti i konstitutivne manjine (iako će upravo primjeri sukoba i jezika mržnje vezanog za pripadnike različitih etnonacionalnih skupina naći najviše prostora i reakcija u bosanskohercegovačkim medijima). Puno češći, a sa daleko manje odjeka u javnosti su primjeri neprihvatanja različitosti koja nema veze sa etničkim ili nacionalnim određenjem neke osobe ili grupe (kao Srbina, Hrvata, Bošnjaka). Poznat je, recimo, slučaj iz 2009. godine, kada je iz jednog mostarskog vrtića majka ispisala svoju kćer, jer u njega idu i djeca romske nacionalnosti, uz argument da se „s njima nije dobro miješati“ ili izjava direktora Studentskih domova u Sarajevu iz jula 2009. godine koji je na pitanje o pravu homoseksualaca da stanuju u Domu, kazao: "Niti postoje takva pravila, niti želim da imam bilo šta sa tim osobama! Ne zanimaju me homoseksualci i, da budem iskren, poručio bih im neka sebi naprave studentski dom, ali kilometrima daleko od naših! Ako neće oni, neka im država pravi! Nema tu neke tolerancije, jer za mene te osobe prije svega nisu načisto sa sobom! Što će onda meni u domu? Samo će mi uzbunu napraviti među normalnim studentima i eto ti belaja“ (dnevne novine „SAN“, 08.07.2009.) Ova dva primjera nisu naišla na značajniju osudu javnosti, uz izuzetak nekih nevladinih organizacija, što samo govori u prilog tvrdnji da su bh. građani uglavnom osjetljivi na ugrožavanje prava konstitutivnih manjina, dok se o svim ostalim manjinskim skupinama ili uopće ne razmišlja ili se smatra da su one, naprosto, „osuđene“ da se suočavaju sa poteškoćama i problemima, da im je to usud i da se ništa tu ne može učiniti, ni na individualnom, ni na kolektivnom planu.

Jos jedan, dodatni problem, kad je riječ o manjinama, jeste taj da se o njima govori *jezikom vrijednosnih sudova*, a ne snagom argumenata. Jezik vrijednosnih sudova je, sam po sebi, nedokaziv i njime se ne mogu manjine razumijevati, nego se boje crno-bijelo („mi–oni“, „naši–njihovi“, „pripadajući–nepripadajući“), degradiraju ili prenaplašavaju. O manjinama se govori proizvoljno i neargumentirano, a javnost ih shvata kao nešto egzotično, radikalno drugačije i nepomirljivo, pa se i sam pojam tolerancije shvata kao „trpljenje nečijeg prisustva“, a ne kao koegzistencija s njim. Prigodničarsko izvještavanje o manjinama koje prakticiraju mediji (isključivo

izvještavanje o nacionalnim praznicima, običajima i sl. ili o nekim posjetama političara manjinskim skupinama) daje vrlo limitiran broj informacija o drugima i drugačijima, što je pogodno tlo za razvijanje stereotipa, a potenciranje incidentnih situacija čiji su akteri pripadnici manjine, samo potiče strah i netrpeljivost javnosti prema različitostima. Tako vrlo često u našim medijima nalazimo primjere degradacije Roma, etiketiranja ove populacije kao „problematične“, „nasilničke“ itd. Kada se desi neki incident u kojem su sudjelovali Romi, u senzacionalističkim naslovima navodi se njihovo ime i prezime, čak i kad su maloljetni, uz gotovo pa obaveznu napomenu da je riječ o pripadnicima romske manjine. Ilustrativan je primjer teksta iz „Dnevnog lista“ (februar 2005. godine), u kojem se navodi neprovjerena informacija zasnovana na neimenovanim izvorima, prema kojoj su Romi pokušali kidnapirati dvoje djece (što je i naslov teksta). Autor na kraju teksta priznaje kako nije jasno da li je otmice uopće bilo, ali dodaje komentar: “Ipak, svjesni smo činjenice da se Romi kreću kuda i kada žele, pa se ne samo djeca, već i odrasli ne osjećaju ugodno.” (Prema: Halilović, Mehmed: *Diskriminacija i mržnja na balkanski način*: http://www.netnovinar.org/netnovinar/dsp_page.cfm?articleid). Ovo je klasičan primjer jezika mržnje zasnovanog na predrasudama prema Romima koji, navodno, ugrožavaju druge i čine da se ljudi osjećaju neugodno u njihovom prisustvu.

Kada, dakle, govorimo o odnosu većina-manjina u Bosni i Hercegovini, možemo zaključiti da je većinska skupina deklarativno tolerantna, ali kad je potrebna neka konkretna aktivnost, ono što manjine mogu očekivati je ignoriranje ili iskrivljena slika o sebi, ako ne i direktno ispoljavanje animoziteta. Zaboravlja se (slučajno ili namjerno) činjenica da manjine traže priznavanje i prilagođavanje njihovim kulturnim (i drugim) razlikama, a ne toleranciju u smislu trpeljivosti, pa se manjinama slobode i prava garantiraju deklarativno i u onoj mjeri u kojoj se ne ugrožava postojeće stanje. Dok god su svedeni na nivo egzotičnog i dok ostaju manjine, zajednica ih je spremna „tolerirati“ (trpjeti), čim se postojeći balans promijeni, većina manjini ne priznaje prava. Borba za prava manjina nije (ili ne bi trebala biti) borba za to da većina primijeti, razumije i prihvati manjinu, već borba da joj se priznaju jednaka prava i da postane *nevidljiva u pozitivnom smislu* (pa da nije potrebno da neko naglasi da je manjina da bi ostvario neko svoje temeljno pravo). Danas imamo situaciju da su *manjine nevidljive u negativnom smislu* (ili asimilirane /bh. dijaspora/ ili izolirane i neprihvaćene /Romi/ ili kriju identitet /queer populacija/).

Za poziciju i stanje manjina u Bosni i Hercegovini odgovoran je svako od nas ponaosob i svi mi kao zajednica. Bosanskohercegovačko društvo mora razvijati i snažnije ispoljavati senzibilitet prema različitostima, naprosto zbog činjenice da, ako manjinske skupine shvatimo kao *zajednice na razini svijesti* (identifikacije, svjetonazora), *onda je svako, ovisno o okolnostima, manjina* (po izgledu, seksualnom opredjeljenju, muzici koju sluša, knjigama koje čita, izboru da bude ili ne bude religiozan itd.). Stoga stalno i uvijek iznova treba naglašavati kako se položajem manjina ocjenjuje zrelost većine. Kako to primjećuje prof. Stjepan Malović: „Ne poštujemo manjinu samo zbog nje same, već poštujemo svoju potrebu da kao većina brinemo o manjini, omogućujemo joj ravnopravnost i sva prava koja imamo i mi, većina. Kada većina prestane brinuti o

manjini ubrzo će se naći u sličnom položaju, jer ograničenje sloboda manjine tek je prvi korak u ograničenju sloboda svih nas“.

Lejla Turčilo (turcilol@fpn.unsa.ba) je docentica na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, gdje obavlja i poslove koordinatorice za međunarodnu saradnju Fakulteta. Aktivna je sudionica brojnih konferencija i diskusija kao i istraživačkih projekata. Autorica je knjige „*On-line* komuniciranje i *off-line* politika u BiH“ (2006) i ko-autorica nekoliko publikacija o medijima, komunikacijama i manjinama u javnom diskursu.